

Kultura i Wartości

ISSN 2299-7806

Nr 39 (2025)

<http://dx.doi.org/10.17951/kw.2025.39.5-8>

Przedmowa: Wartości Oświecenia

Leszek Kopciuch

 <https://orcid.org/0000-0001-9128-697X>

Wartości Oświecenia głęboko zakorzeniły się w kulturze europejskiej. Kto w dzisiejszym świecie krytykowałby takie wartości jak nauka, krytyczne myślenie i racjonalność lub preferowanie krytycznego myślenia nad irracjonalnymi postawami, które są akceptowane bez międzyosobowego uzasadnienia? Żyjemy w świecie, w którym postęp naukowy i technologiczny ma fundamentalny wpływ na kształt świata. Czy możemy wyobrazić sobie życie bez udogodnień, które stały się możliwe dzięki nauce i technologii? To tylko kilka przykładów wartości typowych dla Oświecenia. Żyjemy zgodnie z tymi wartościami i bronimy ich, nawet jeśli odrzucamy skrajności oświecenia¹. Po tragicznych wydarzeniach XX wieku doskonale zdajemy sobie sprawę, że racjonalność może współistnieć z moralnym upadkiem i degradacją. Analizy Horkheimera i Adorno nauczyły nas, że racjonalność

LESZEK KOPCIUCH, dr hab., prof. UMCS, Instytut Filozofii UMCS; adres do korespondencji: Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; e-mail: leszek.kopciuch@mail.umcs.pl

¹ Por. Leszek Kopciuch, „Aktualność Oświecenia według Stevena Pinkera (ze szczególnym uwzględnieniem idei postępu)”, *Humaniora. Czasopismo internetowe*, t. 43, nr 3 (2023): 11–25, <https://doi.org/10.14746/h2023.3.1>.

może również popaść w kryzys i zasadniczo odejść od swego prawomocnego znaczenia². W świetle zmian klimatycznych i przemian naszego środowiska naturalnego spowodowanych działalnością techniczną i gospodarczą człowieka nie możemy już bezkrytycznie patrzeć na postęp naukowy i techniczny. Nie oznacza to jednak, że odrzucamy wartości oświecenia. Chcemy raczej przyjąć wobec nich postawę oświeceniową, czyli krytyczną.

Przykłady różnych perspektyw na wartości Oświecenia można znaleźć w analizach opublikowanych w sekcji tematycznej bieżącego numeru czasopisma „Kultura i Wartości”. Teksty te oparte są na referatach wygłoszonych podczas konferencji „Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej”, która odbyła się w Lublinie w grudniu ubiegłego roku³.

W artykule *An Expansive View of Truth and a Non-Pessimistic Conception of Human Nature: The Form and Content of Enlightenment Philosophy* Francesco Allegri (Uniwersytet Pegaso w Neapolu) twierdzi, że Oświecenie można scharakteryzować za pomocą dwóch idei: rozszerzonego pojęcia prawdy i niepesymistycznej koncepcji natury ludzkiej. Uważa, że to właśnie te dwie idee zasadniczo odróżniają Oświecenie od libertynizmu.

Kolejny artykuł poświęcony jest Christianowi Wolffowi. Dino Jakuś (Uniwersytet Warwick) analizuje filozofię Wolffa w kontekście jego rozumienia wolności filozoficznej (*libertas philosophandi*). Jakuś rozróżnia wolność negatywną i pozytywną, argumentując, że obie można znaleźć u Wolffa. Wolność negatywna pojawia się jako niezależność w myśleniu filozoficznym. Wolność pozytywna natomiast pojawia się jako autonomia epistemiczna.

W artykule *How Could Kant's Distinction Between Opinion, Belief, and Knowledge Address the Epistemic Challenges of the Digital Age?* Tailine Hijaz

² Por. Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente* (Amsterdam: Querido, 1947); po polsku: *Dialektyka Oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, tłum. przejrzał i posłowiem opatrzył Marek J. Siemek (Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1994). Por. też: Eric Voegelin, *From Enlightenment to Revolution*, red. John. H. Hallowell (Durham, North Carolina: Duke University Press, 1975); po polsku: *Od Oświecenia do rewolucji*, tłum. Paweł Śpiewak (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011).

³ Por. Leszek Kopciuch, „Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej. Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej (Lublin, 4–5 grudnia 2024)”, *Kultura i Wartości* 2024, nr 38: 153–158, <http://dx.doi.org/10.17951/kw.2024.38.153-158>.

(Uniwersytet Federalny w Paran i Uniwersytet Vechta) zadaje pytanie, w jaki sposób krytyczna filozofia Kanta może odpowiedzieć na współczesne wyzwania ery cyfrowej. Skupia się w szczególności na Kantowski, rozrownieniu pomiędzy opini, przekonaniem i wiedz, pokazując sposób, w jaki można je wykorzysta do włciwego wyjaśnienia wszystkich współczesnych nieporozumień epistemicznych, które są ważne dla życia społecznego i dyskursu publicznego.

Francesco Cataldi (Uniwersytet Erazma w Rotterdamie) analizuje filozofie polityczną Francescantonio Grimaldiego, przedstawiciela włskiego oświecenia. Cataldi podkreśla empiryczne podstawy filozofii Grimaldiego. Według Grimaldiego „abstrakcyjne koncepcje doskonałości [...] mog być postrzegane jako sprzyjające nierealistycznym i destabilizującym wizjom natury ludzkiej, które mogą prowadzi do demagogicznych narracji” (s. 76). Cataldi opisuje Grimaldiego jako „myśliciela, ktory oferuje ostrzegawczą perspektyw na polityczne konsekwencje fałszywych zaoen dotyczących natury ludzkiej” (s. 76).

W artykule *Oświecenie: między Scyll wszechmocy Boga a Charybd wszechmocy człowieka* Jacek Breczko (Uniwersytet Medyczny w Białymstoku) próbuje porwna ogłn postaw umysłową epoki oświecenia z postawami typowymi dla czasów współczesnych. Inspiracj dla jego rozwaan jest stanowisko Jerzego Stempoowskiego. Breczko podkreśla, że „Oświecenie było opok, w ktorej dominowa umiar i roztropność oraz wiara w «gradualny» postęp (jako reakcja na fanatyzm wojen religijnych), a przeto – w swoim mainstreamie – oświecenie było epok pośrednią między średniowiecznym przekonaniem o omnipotencji Boga (nastawionym na konserwowanie *scala naturae*), a częstym w nowoczesności przekonaniem o omnipotencji człowieka” (s. 101). Według Breczko, „w nowoczesności [...] wiara w omnipotencj człowieka przeksztala się nierzadko w wiar w omnipotencj jednego człowieka uosabiającego klas, naród lub ludzkość: wodza, przewodnika duchowego, quasi-Mesjasza” (s. 101).

W artykule *Transhumanistyczna gnoza i jej korzenie w oświeceniu* Jakub Poszczyniec (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) omawia powiazania między kluczowymi ideami Oświecenia a współczesnym transhumanizmem. Interpretuje transhumanizm jako formę gnozy, definiowaną jako „forma myśli religijnej, ktora dotyczy przekonania o istnieniu ekskluzywnej wiedzy, będącej medium samozbawienia” (s. 121). Twierdzi, że transhumanizm opiera się na ideach oświecenia, takich jak humanizm, antropocentryzm, progresywizm, naturalizm i racjonalizm. Jest jednak bardziej radykalny niż samo oświecenie.

Teksty te stanowią jedynie kilka przykładów zagadnień analizowanych podczas konferencji, ale dają dobry przegląd tematów objętych formułą: wartości Oświecenia.

Bibliografia

- Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno. *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente* (Amsterdam: Querido, 1947); po polsku: *Dialektyka Oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, tłum. przejrzał i posłowiem opatrzył Marek J. Siemek. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1994.
- Kopciuch, Leszek. „Aktualność Oświecenia według Stevena Pinkera (ze szczególnym uwzględnieniem idei postępu)”. *Humaniora. Czasopismo internetowe*, t. 43, nr 3 (2023), 11–25. <https://doi.org/10.14746/h2023.3.1>.
- Kopciuch, Leszek, „Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej. Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej (Lublin, 4–5 grudnia 2024)”, *Kultura i Wartości* 2024, nr 38: 153–158. <http://dx.doi.org/10.17951/kw.2024.38.153-158>.
- Voegelin, Eric, *From Enlightenment to Revolution*, red.. John. H. Hallowell. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1975; po polsku: *Od Oświecenia do rewolucji*. Tłum. Paweł Śpiewak, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.

Information about Author:

LESZEK KOPCIUCH, PhD, Habilitation, Associate Professor, Institute of Philosophy UMCS; address for correspondence: Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, PL 20-031 Lublin; e-mail: leszek.kopciuch@mail.umcs.pl

